

Голіна В.В.

*професор кафедри
кримінології та
кримінально-виконавчого
права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук,
професор*

Holina V.V.

*Professor of the Chair of
Criminology and Penal Law
of National Law University
named after Yaroslav the Wise,
Doctor of Law, Professor*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Історичний досвід людства у протидії злочинності свідчить про те, що застосування механізму репресивного впливу на неї шляхом своєчасного і повного реагування на її прояви, кримінального переслідування (за різним ступенем гуманності) осіб, що вчинили злочини, вдосконалення порядку й умов відбування/виконання покарання не спроможні повною мірою розв'язати проблему зведення до мінімуму злочинності і дії її детермінант; взагалі знизити криміногенний потенціал суспільства, який з роками не зменшується, а навпаки – збільшується, змінюючи свої якісні характеристики. Вважалось і вважається, що більш перспективним у цьому відношенні мають здійснення випереджального, запобіжного напрямку, тобто радикального впливу на ті суспільні відносини, які підтримують існування або здатні чи вже породжують нові негативні явища, котрі людська винахідливість використовує і із злочинними намірами.

Планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення (і навіть усунення) пов'язується з кримінологічною стратегією запобігання злочинності. Ця стратегія (назва умовна) в різні часи у тих чи інших авторів (Ч. Беккарія, Е. Феррі, А. Фейербах, М. П. Чубинський, А.Ф. Зелінський, В. С. Зеленецький, В. К. Гогель, С. С. Босхолов, О.М.Литвак, В.В. Василевич, П. Л. Фріс та багато інших вітчизняних і зарубіжних вчених) розглядалася то як складова частина кримінально-правової політики (політика у сфері протидії злочинності, превентивна політика, загальна теорія щодо боротьби зі злочинністю, державна політика щодо протидії злочинності тощо), то як самостійний запобіжний напрям – кримінологічна політика держави запобігання (профілактики) правопорушень (злочинів), яка має свої концептуальні засади.

Кримінологічну політику можна вважати своєрідною генеруючою ідеологією, в основі якої, по-перше, закладена головна ідея – безпека держави і всебічне благополуччя громадян; по-друге, розробка форм, завдань, змісту, принципів діяльності у сфері запобігання злочинності; по-третє, використання найбільш обґрунтованої з соціально-політичних позицій наявної чи відповідно до неї оновленої теорії запобігання злочинності. Ці положення потребують деяких пояснень.

Кримінологічна політика запобігання та протидії злочинності є не тільки ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому солідарність держави (влади), суспільства і громадськості, а також повагу до соціальних цінностей, нагромаджує так званий соціальний капітал (громадський порядок, громадську безпеку, довіру, чесність, віротерпимість та ін.), але й по суті є складовою частиною «контролюючої демократії» (Дж. Кін), яка запроваджує різноманітні механізми, що контролюють владу, наприклад, антикорупційні установи, бюро, громадські ради, саміти, форуми, об'єднання із захисту прав і свобод людини і громадянина, моніторинги тощо [1, с. 13], котрі входять до запобіжного арсеналу і кримінологічної політики. Благополуччя громадян багато в чому пов'язано, зокрема, з запобіганням порушень їх прав, свобод, законних інтересів, справедливості, помірності у задоволенні своїх потреб, відсутності страху перед злочинністю, віктимізацією тощо. На це націлена і кримінологічна політика, загальносоціальне «крило» запобіжних заходів якої спрямоване не тільки на задоволення і розвиток матеріальних, культурних, виховних, правових та інших з них, але й на обмеження апетитів людей. Державі і суспільству потрібна динамічна запобіжна система «швидкого реагування», яка базується на вітчизняному досвіді запобігання злочинності. Якщо метою кримінологічної політики є скорочення кількісно-якісних показників злочинності в країні, то для досягнення цієї мети потрібні адекватні засоби і заходи. У схематичному вигляді запобігання злочинності полягає у: посиленні запобіжного ефекту соціальної політики у державі з метою випередження появи, обмеження, усунення існуючих криміногенних явищ злочинності й ослаблення тим самим криміногенного потенціалу в суспільстві; відвернення злочинних проявів зараз; усуненні можливостей вчинення злочинів потім. Іноді виникає сумнів, що влада, суспільство та і більшість криміналістів-юристів взагалі розуміють теорію, а особливо – практику запобігання злочинності. Принцип класиків, що краще запобігти злочину, ніж наказувати, не означає легше. Запобігти щось часто дуже складно. Це стосується і злочинності, яка іманентна суспільству. Тому звертає на себе увагу

безсистемний набір численних – подекуди дрібних, політично заангажованих, абстрактних, декларативно сформульованих, а отже безглузких і безперспективних з точки зору реального виконання суб'єктами запобігання злочинності – напрямів і заходів. Цей стереотип кримінологічно безграмотного визначене: шляхів і способів розв'язання проблем, наспіх, до речі, визначених або запозичених з текстів раніш прийнятих документів (програм, планів, концепцій) заходів – данина минулим невдалим підходам до питань запобігання злочинності і свідчення незацікавленості у їх вирішенні. Так, наприклад, у 2006 р. Рахунковою палатою України був проведений аудит ефективності виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 рр. Аудит засвідчив, окрім іншого, що у результаті занадто загального характеру передбачених програмою завдань і відсутності в ній чітких критеріїв фінансування, у загальну суму коштів (8003, 8 млн грн.), показану МВС України як спрямовану на виконання заходів Комплексної програми, увійшли видатки, пов'язані з поточною діяльністю центрального органу виконавчої влади. Але головне – жоден з 110 пунктів програми не був виконаний [2].

Сучасна українська кримінологія виходить з того, що злочинність обумовлена врешті-решт комплексом різних за природою, силою впливу, ступенем криміногенності негативних явищ, які породжують та сприяють криміналізації правосвідомості суспільства і нарощуванні такого його загрозливого феномену як криміногенний потенціал, тобто певного кризового стану суспільних відносин, учасники яких у масовому масштабі схильні діяти для досягнення своїх цілей незаконно [3, с. 186-197].

Отже, кримінологічна політика – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, законодавчих і нормативно-правових актів, теорії кримінології і інтегрованих нею інших галузей знань визначає директивні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам. Тим самим кримінологічна політика виступає як єдність: 1) державної Концепції запобігання та протидії злочинності, що виражається у відповідних директивних актах; 2) кримінологічної теорії запобігання та протидії злочинності; 3) особливого виду діяльності держави, її органів, суспільства, громадськості, спрямованої на ефективну протидію злочинності як соціального явища та різновидам її проявів.

Концепція [4, с. 556] – це власна доктрина, в якій прозоро і чітко простежується політична воля держави на розглядівану проблему, її наміри до рішучих дій. Влада – основний, організаційно-управлінський, регулятивно-контролюючий початок політики; є основним засобом здійснення

державної кримінологічної політики. Тому ця Концепція має виходити як директивний акт від вищого органу державної влади – Верховної Ради України, яким керуються усі гілки влади, їх органи управління, самоврядування, громадськості та ін. Концепція розробляється для обґрунтування необхідності створення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта вирішення проблеми. Зміст Концепції програми, яка віддзеркалює основні положення кримінологічної політики, визначено в Законі України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. Відповідно до ст.6 цього Закону концепція повинна мати: визначення проблеми, на вирішення якої спрямована програма; аналіз причин виникнення проблем та обґрунтування необхідності її розв'язання шляхом розроблення й виконання програми; визначення мети програми; порівняльний аналіз можливих варіантів шляхів і засобів розв'язання проблеми, строків виконання програми, зокрема, економічних, соціальних, екологічних та визначення її ефективності; оцінку, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми [5]. Концепція основних засад державної кримінологічної політики і сама програма повинні бути оформлені окремими документами і затверджені Законами України, а не постановами чи навіть розпорядженнями Кабінету Міністрів України або указами Президента України.

Науковою базою кримінологічної політики є теорія запобігання злочинності, вихідні положення якої розроблені у працях вітчизняних і зарубіжних кримінологів. Визначаючи кримінальну політику у широкому розумінні, а не як тільки кримінально-правову політику, Ф. фон Ліст підкреслював, що вона є систематичною сукупністю напрямів, які базуються на науковому дослідженні причин злочинності [6, с. 78]. Теорія запобігання злочинності формується на уявленнях про те, що поступове витіснення негативних явищ, випередження появи нових ризиків, обмеження, усунення їх дій, захист матеріальних і духовних цінностей, життя, прав і свобод громадян, подолання страху перед злочинністю і набуття почуття безпеки, а також своєчасне відвернення і припинення початих злочинів можуть бути здійсненні державою і суспільством на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, віктимологічному і індивідуальному рівнях. Зрозуміло, що в межах завдань і цілей кримінологічної політики адекватно їм повинні вирішувати свої завдання і цілі інші політики: кримінально-правова, кримінально-процесуальна і кримінально-виконавча. Це виключає стихійність і односторонність заходів у протидії злочинності.

Особливість діяльності впровадження кримінологічної політики по запобіганню злочинності обумовлена її різномірністю напрямів і заходів: від запобігання злочинності як соціального явища і до припинення конкретних злочинів або віктимної поведінки. Тому дана особливість полягає в такому:

1. Це професійна, довготривала, повсякчасна, вельми складна, наполеглива робота по запобіганню і протидії тим явищам, які збільшують і поширюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються у самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні це усвідомлювати і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували б кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної із запобіганням та протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії із гучними обіцянками. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання програм і планів запобіжних заходів. Кримінологічну політику слід розглядати як соціальну цінність, бо вона, за словами М.М. Бабаєва, запроваджує добро, навчаючи добру (7, с. 12).

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити лише шляхом встановлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності і критичної оцінки, їх виконання.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом і кримінальним «підпіллям» позитивно не сприймається. Тому здійсненню її заходів чиняться всілякі перешкоджання і невиконання.

Можна сподіватися, що концептуальні ідеї, принципи, положення кримінологічної політики з часом будуть реалізовані у практичній запобіжній діяльності з певними позитивними результатами.

1. Kosinov S.A. *Kontrol' nad publichnoyu vladoyu yak neobkhidna umova dlya isnuvannya demokratychnoyi derzhavy/ S.A. Kosinov// Problemy zakonnosti: zb. nauk. prats'/vidp. red. V.Ya. Tatsiy. – Kh.: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2015.- Vyp. 130.*
2. *Pro rezul'taty audytu efektyvnosti vykonannya Kompleksnoyi prohramy profilaktyky zlochynnosti na 2001-2005 roky [Tekst]: postanova Kolehiyi Rakhun. palaty Ukrayiny vid 24.05.2006.- K. : Rakhunk. Palata Ukrayiny, 2006. – Vyp. 13.*

3. Holyna V.V. *Krymynohennyy potentsyal obshchestva: ponyatyе, sodержanye, formy realizatsyy [Tekst] / V. V. Holyna // Problemy zakonnosti: sb. nauch. tr. / otv. red. V.Ya. Tatsyy. – Kh.: Nats un-t «YuAU ym. Ya. Mudroho», 2012. – Vьp. 119.*
4. *Slovnnyk inshomovnykh sliv / L.O. Pustovit, O.I. Skopnenko, H.M. Syuta, T.V. Tsymbalyuk; za red. L.O. Pustovit. – K.: Dovira, 2000.*
5. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2004. – # 25. – St. 352.*
6. *Lyst F. fon. Prestuplenye kak sotsyal'no-patolohycheskoe yavlenye / F. fon Lyst // Krymynolohyya. Teksty XIX – nachala KhKh vekov (ystoryya sotsyolohyy prestupnosti) : khrestomatyya : v 4 t. / sost. y predysl. Y. P. Rushchenko T. 1: Uholovno-statystycheskye yssledovanyya. – Kh. : Khar'k. nats. un-t vnutr. del, 2009.*
7. *Babaev M. M. O sootnoshenyy uholovnoy y krymynolohycheskoy polytyky [Tekst] / M. M. Babaev // Problemy sotsyolohyy uholovnoho prava : sb. nauch. tr. – M. : Vsesoyuz. yn-t po yzuch. prychn y razrobotke mer preduprezhdenyya prestupnosti, 1982.*

Holina V.V. Conceptual principles of criminology politics of Ukraine

Politics of criminology can be considered original generating ideology in basis of that, firstly, a main idea - safety of the state and all-round prosperity of citizens is stopped up; secondly, development of forms, tasks, maintenance, principles of activity in the field of prevention of criminality; thirdly, use of most reasonable from socio-political positions of present or in accordance with her the renewed theory of prevention of criminality.

Politics of criminology is component part of public internal socio-economic policy, that on the basis of Constitution of Ukraine, legislative and normatively-legal acts, theory of criminology and integrated by her other areas of knowledge determines directive principles and ways that is followed by the state during realization of unrepressive counteraction to criminality and her displays. As the same the politics of criminology comes forward as unity: 1) state Conception of prevention and counteraction to criminality that is expressed in corresponding directive acts; 2) theory of criminology of prevention and counteraction to criminality; 3) the special type of activity of the state, his organs, society, public, criminality sent to effective counteraction as social phenomenon and to the varieties of her displays.

Keywords: criminology politics, principles